

УДК 271.4ГКЦ: [314.151.3-054.72 (477.83/.86)] “18/19”

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У СТАВЛЕННІ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ З ГАЛИЧИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Степан КАЧАРАБА, Ірина ФРАНКІВ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

Греко-католицька церква у ставленні до еміграції пройшла тривалий період еволюції. Майже цілковите несприйняття еміграційного руху на початковому етапі поступово змінилося його визнанням як доконаного факту. Як наслідок, духовенство під проводом митрополита А. Шептицького докладало значних зусиль для організації опіки над емігрантами, вело значну інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, протидіяло впливам агентів мореплавних компаній. Усе це певною мірою впливало на перебіг, масштаби та напрями еміграції.

Ключові слова: Галичина, Греко-католицька церква, українська еміграція.

Остання чверть ХІХ ст. в Галичині пройшла під знаком масової еміграції українського селянства до США, Канади, Бразилії, Аргентини, Боснії і Герцеговини. Така ситуація викликала занепокоєння у широких колах громадськості і, в першу чергу, галицького греко-католицького духовенства. Однак, на початку 80-х років ХІХ ст. їхнє ставлення до еміграційного руху не вирізнялися оригінальністю. Найпоширенішим було переконання, що еміграція є трагедією в індивідуальному та національному вимірах. З цього приводу відомий знавець еміграційної проблематики Юліан Бачинський писав:

[...] загал української суспільності в Галичині [...] дивився на еміграцію як на лихо, з котрим треба боротися, а на самих емігрантів як на мало що не “виродних синів”, що покидають свою рідну матір – свій край і землю¹.

Більше того, ієрархія Греко-католицької церкви закликала духовенство поборювати “еміграційне лихо” всіма можливими засобами². Тим не менше еміграційний рух продовжував наростати. У період з 1881 по 1884 рр. із Східної Галичини до США щорічно емігрувало понад 1000 осіб³. За підрахунками

¹ Бачинський Ю. Українська імміграція в З'єдинених Державах Америки / Ю. Бачинський. Львів, 1914. С. 474.

² Там само.

³ Rocznik statystyki Galicji. Lwyw, 1887. S. 38.

дослідників, станом на 1884 р. там проживало 50 тис. українців⁴. Більшість з них походила із Закарпаття та лемківських повітів Галичини. “Лемки перші з наших земляків почали емігрувати до Америки, перші осіли там і перші ділом висловили свою правдиву поборність. Стали організовувати свої релігійні громади-парохії”⁵, – згадував священик Олекса Пристай. Однак для повноцінного духовного життя українських емігрантів за океаном не вистачало священиків. За таких обставин у 1884 р. українські шахтарі із м. Шенандоа, що у штаті Пенсильванія, звернулися до адміністратора Галицької митрополії і львівського архієпископа Сильвестра Сембратовича з проханням надати священика і благословити “[...] на будову церков, най на чужині маємо все, чим свята наша Русь”⁶. С. Сембратович, з огляду на своє походження (народився у с. Дошниці Новосандецького повіту) і тісні зв’язки з Лемківщиною, усвідомлював масштаби еміграційної проблеми та її соціальні наслідки⁷. За його розпорядженням у грудні 1884 р. до м. Шенандоа прибув священик Іван Волянський, котрий душпастирював у Пенсильванії до 1889 р. Однак, з огляду на конфлікт з місцевим римо-католицьким єпископатом на тлі справи целібату (І. Волянський, як і більшість греко-католицького кліру в Галичині, був одружений) його відкликали до Галичини⁸. Праця І. Волянського у США привернула увагу української громадськості, але на позицію Греко-католицької церкви в еміграційному питанні значного впливу не справила, якщо не зважати на відозву Митрополичого Ординаріату до духовенства від 1 грудня 1891 р. У ній, зокрема, відзначалося:

Еміграція є сьогодні одним із життєво важливих питань, особливо для нижчих верств населення, а тому докладне її розслідування є необхідним як під оглядом економічним, так і етнографічним. [...] Комісія задумала звернутися до людей доброї волі і знаючих відносини народу і просить всіх обзнайомих з тою справою, щоби зволили достарчити їй подробиці, що стосуються еміграції нашої людності”⁹. До відозви додався “питальник”, у якому були рубрики: “1) які розміри еміграції? 2) чи еміграція збільшується чи зменшується за останніх 10 років? 3) які люди під оглядом матеріальним емігрують? 4) які причини еміграції? 5) чи емігранти заохочують своїх близьких до еміграції?”¹⁰.

⁴ Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890–1914 рр. / С. Качараба, М. Рожик. Львів, 1995. С. 51.

⁵ Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного / О. Пристай / Під ред. Л. Мидловського. Львів; Нью-Йорк, 1936. Т. III. С. 81.

⁶ Лужницький Г. Єпископ-піонер Кир Сотер з Оргинич Оргинський ЧСВВ / Г. Лужницький. Філадельфія, 1963. С. 49.

⁷ Сохоцький І. Українська Католицька Церква візантійсько-слов’янського обряду / І. Сохоцький // Українська митрополія в Злучених Державах Америки. Філадельфія, 1959. С. 200.

⁸ Німка J.-P. Ivan Volians’kyi. The Formative Years of the Ukrainian Community in America / J.-P. Nimka // Український історик. 1975. № 3 / 4. С. 61–72.

⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 408 (Греко-католицький митрополичий Ординаріат, м. Львів), оп. 1, спр. 2, арк. 1.

¹⁰ Там само. Арк. 2.

Попри деклароване зацікавлення еміграцією, ставлення до неї Греко-католицької церкви було ситуативним і значною мірою залежало від еміграційної кон'юнктури. Таку позицію цілковито підтвердила недозволена еміграція галицьких селян до Росії 1892 р. Приводом до неї стало обмеження царським урядом прав німецьких колоністів на території Волинської губернії та поширення у прикордонних повітах Галичини розповідей про роздачу селянам залишених іноземцями земельних угідь¹¹. Як наслідок, впродовж серпня–листопада 1892 р. з Галицького Поділля і суміжних з ним повітів до Росії переселилося 6 111 осіб¹². Найбільше селян перейшло на територію сусідньої держави із Збаражчини – 2 314, Борщівщини – 1 720, а також із Скалатщини – 665 та Гусятинщини – 445 осіб¹³. Галицька адміністрація в особі намісника Казимира Бадені у пошуках винуватця недозволеного переселення українського селянства до Росії, переклала відповідальність на греко-католицьке духовенство, яке було звинувачено у проросійських настроях і занедбанні роботи з вірними. Про це намісник стверджував у листі до руських ординарів. У ньому, зокрема, відзначалося:

В тім русі, безперечно, відіграла не малу роль і квестія (*питання* – С. К., І. Ф.) хліба, але вона не була би викликала руху в таких масштабах, ані проявів такого легковаження віри і обрядів, коли б моральний ʼрунт люду був інший, коли б його найближчі духовні провідники настроїли були інакше¹⁴.

За таких обставин митрополит С. Сембратович видав пастирське послання, яким закликав до зупинення еміграції і звинуватив селянство в лінивстві “[...] браку вирахованя, недостатку оглядної ощадности і похопности до забав [...]”¹⁵. Такі висловлювання кардинала преса розцінила як приниження національної гідності українського селянина. На наше переконання, вони засвідчили, що позиція греко-католицької ієрархії в еміграційному питанні була близькою до позиції польської адміністрації Галичини. Більше того, вона прагнула відстоювати свої вузькостанові інтереси, нехтуючи при цьому інтересами селянства. З цього приводу у одному з дописів церковної газети “Душпастырь” відзначалося:

[...] накинупась преса польска на руске духовенство, що будьто воно винно еміграції і підносить різні заміти супротив того духовенства, так, що коли би хто несвідущий все то перечитав, мусів би набрати переконання, що духовенство руске зовсім здеморалізоване, а мусів би дуже здивуватися, яким то чудом нарид руский під руководством таких священників ще не стратив релігії і почуття справедливости, для чого він не розпився, не зледачів, не нападає на чужу власність¹⁶.

¹¹ Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. 278 (Костопольське волосне управління), оп. 1, спр. 3, с. 38.

¹² ЦДІА України у Львові, ф. 165 (Крайовий комітет, м. Львів), оп. 5, спр. 652, арк. 35.

¹³ ЦДІА України у Львові, ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 4, спр. 2968, арк. 27 зв.

¹⁴ Діло. 1892. 23 листопада.

¹⁵ Львівсько-Архієпархіяльны Відомости. 1892. С. 109.

¹⁶ Душпастырь. 1893. 3 січня.

Після закінчення дискусії щодо недозволеної еміграції до Росії вибухнула “бразильська еміграційна гарячка”, яка охопила більшість повітів Східної Галичини¹⁷. За підрахунками дослідників впродовж двох її років (1894–1896 рр.) край покинуло понад 10 тис. українських селян¹⁸. Такі показники не могли залишити байдужими як громадські, так і релігійні кола. За таких обставин Митрополичий Ординаріат, рекомендував духовенству:

[...] втримуватися с виданем метрик для емігрантов, а противно впливати благородно на людей, щоби не давались уводити ложним і безсовісним агітаціям, обіцяючи їм за морем золоті гори, а в действительности виставляючи їх на крайню нужду і марну загибель¹⁹.

Окрім цього, митрополит С. Сембратович доручив деканальним урядам обговорити справу еміграції на соборчиках і:

[...] зосередити увагу на тому, чи не вдалося б запобігти еміграції шляхом створення заповомових кас при кожній церкві під зарядом місцевого душпастиря із добровольних складок, які мали б головну мету помочи в першій хвилі бідним і підупавшим селянам матеріально²⁰.

До цього варто додати, що Митрополичий Ординаріат звернувся до духовенства з відозвою “[...] зголоситися обняти посаду душпастиря в бразильсько-руській осаді “*Rio Claro*”²¹. Однак бажаючих не виявилось.

Незважаючи на вжиті заходи, ситуація в еміграційному русі продовжувала ускладнюватися. Тим більше, що з-за океану почали надходити тривожні повідомлення про невідрадні становища українських емігрантів. У 1896 р. австрійський віце-консул у Піттсбурзі (США) Александр фон Нубер інформував міністерство внутрішніх справ Австрії про проблеми релігійного характеру українських емігрантів у США і Канаді²². Як наслідок, австрійський уряд направив наміснику Галичини Євстахію Сан’ушку, котрий змінив на цьому посту К. Бадені²³, інструкцію щодо організації духовної опіки над українськими емігрантами. У ній також наголошувалося на необхідності заснування українського еміграційного товариства²⁴. Усі ці фактори справляли значний вплив

¹⁷ Groniowski K. Polska emigracja zarobkowa w Brazylii 1871–1914 / K. Groniowski. Wroclaw, 1972. S. 74–117.

¹⁸ Качараба С., Рожик М. Українська еміграція... С. 70–80.

¹⁹ Львівсько-Архієпархіальні Відомости. 1895. 25 марта.

²⁰ Львівсько-Архієпархіальні Відомости. 1896. 30 червня.

²¹ Львівсько-Архієпархіальні Відомости. 1896. 28 цвітня.

²² Borys W. Końsiyi katolicki wobec problemu życia religijnego społeczeńści ukraińskiej w Ameryce w końcu XIX i na początku XX w. / W. Borys // Przemyskie Zapiski Historyczne. 1988–1989. № VI–VII. S. 268.

²³ Мудрий М. Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849–1914) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1998. Вип. 33. С. 91.

²⁴ ЦДА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2487, арк. 11.

на ієрархію греко-католицької церкви, а через неї і на загал духовенства. Зрештою, воно почало усвідомлювати, що послаблення контролю над еміграційним рухом може спричинитися до виходу вірних з-під опіки церкви і, як наслідок, з'являться значні симпатії до схизми.

Такі побоювання мали під собою серйозні підстави, оскільки Російська православна церква мала на американському терені досвід багаторічної праці. Спочатку вона концентрувала свою діяльність навколо Аляски, де існував Алеутсько-Аляскінський вікаріат. Після продажу царськими урядом Аляски та Алеутських островів США (1867 р.) осідок Російської православної місії перенесено до Сан-Франциско, а вікаріат у 1870 р. підвищено до гідності єпархії. Впродовж 1891–1898 рр., коли єпископом Алеутським і Аляскінським був Ніколай (в миру – Зіоров Михайл Захарович) на православ'я перейшов цілий ряд греко-католицьких парохій у США. Цей процес започаткував священник із Закарпаття Олексій Товт, котрий, через незгоду з римо-католицьким єпископатом у 1889 р. з усією греко-католицькою парохією у Міннеаполісі, що у штаті Міннесота, перейшов на православ'я²⁵. Як зазначав Михайло Марунчак:

Це був важливий здобуток для Російської православної церкви з уваги на те, що Міннеаполіс був недалеко теренів Канади з одної сторони, а з другої сторони сам Олексій Товт був здібним організатором і мав впливи серед багатого числа греко-католицьких священників зі Закарпаття в ЗСА, як колишній професор Греко-Католицької семінарії в Пряшеві²⁶.

Згодом на православ'я перейшов цілий ряд священників, зокрема: Григорій Грушка, Михайло Балог, Олександр Дзубай, Тимофій Обушкевич та інші. Така ситуація викликала занепокоєння у Відні, оскільки схизма разом з реемігрантами могла проникнути в Галичину, а це в свою чергу, створювало можливості для російської диверсії у північно-східній частині монархії.

Суттєвим моментом було також те, що подібно до США складалася ситуація і в Канаді, де римо-католицький єпископат (представлений здебільшого французами, що належали до Ордену місіонерів облатів Найсвятішої і Непорочної Діви Марії)²⁷ зі своїм митрополічим осередком у м. Сент-Боніфас (провінція Манітоба), викликав недовіру українських іммігрантів. “[...] Латинське священство не може руско-католицьких священників русинів заступити, бо русини-українці привикли до свого рідного русько-католицького обряду, котрий всім серцем люблять і котрий не покинуть за для латинського”²⁸ – вказується у документах.

²⁵ *Кравченко О.* Початки Української Католицької Церкви в Америці / О. Кравченко. Дитройт, 1984. С. 23.

²⁶ *Марунчак М.* До організаційних початків української католицької церкви в Канаді і ЗСА / М. Марунчак. Вінніпег, 1974. С. 16.

²⁷ Облати в світі // Режим доступу: // [http://omi.org.ua / index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=37](http://omi.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=37) [14.11.2009].

²⁸ ЦДДА України у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 796, арк. 29 зв.

Окрім цього, за інформацією австрійського консула в Монреалі Ергарда Шульце, з огляду на величезні простори Канади і недостатню кількість греко-католицьких священиків існувала загроза “[...] розриву емігрантами зв’язків з церквою”²⁹ і це дало б “[...] привід єпископу Російської православної церкви у Сан-Франциско направити своїх місіонерів у Канаду, щоб взяти цих мешканців під покровительство Руської (фактично Російської – С. К., І. Ф.) православної церкви”³⁰. Далі у документах наголошується:

З нечуваною силою Росія старається розширити свою урядову церкву, тобто схизму. Вкладає на то великі суми грошей, бо майже 3 млн. рублів, щоб місіонери схизматицькі могли якнайуспішніше ділати на користь свого батюшки-царя³¹.

До цього варто додати, що серед українських емігрантів у Канаді значну агітаційну діяльність розгорнули і пресвітеріани³². Вони розпочали свою працю в Манітобі під патронатом російського православного єпископа Серафима (в миру – Степан Уствольський), який став організовувати Грецьку незалежну церкву в Канаді.

Той то митрополит Серафим, правдоподібно за радою наших патріотів зі Сполучених Держав, приїхав до Канади. Прибувши до Вінніпегу, зараз почав шукати за кандидатами до стану духовного. Не довго шукав, бо першої неділі висвятив одного слюсара, що працює при колії. А в слідуючі дві неділі насвятив аж дев’ять і то двох таких, що не вміють добре писати і читати і по-англійски і по-руски”³³.

Як наслідок, 1898 р. створено організаційний комітет Грецької незалежної церкви, який очолили учителі Іван Бодруг та Іван Негрич³⁴. Згодом до них приєднався і письменник Зи’мунт Бичинський³⁵. Невдовзі ця церква стала доволі популярною серед канадських українців і мала численні громади у провінціях Манітоба, Альберта і Саскачеван³⁶.

Ще складнішою виглядала релігійна ситуація на українських поселеннях в Бразилії та Аргентині. У цих країнах греко-католицьких священиків тривалий час взагалі не було. Як наслідок, існувала загроза латинізації українців, оскільки вони потрапляли під вплив польського римо-католицького духовенства³⁷.

²⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2487, арк. 25 зв.

³⁰ Ботушанський В., Чайка Г. Еміграція з Буковини (60-ті рр. XIX ст. – початок XX ст.) / В. Ботушанський, Г. Чайка. Чернівці, 2009. С. 236.

³¹ ЦДІА України у Львові, ф. 358 (Шептицький Андрей, митрополит Галицький греко-католицької Церкви), оп. 2, спр. 154, арк. 16.

³² ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 154, арк. 34.

³³ ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 155, арк. 16.

³⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 800, арк. 116.

³⁵ Домбровський О. Нарис історії Українського євангельсько-реформованого руху / О. Домбровський. Нью-Йорк–Торонто, 1979. С. 206.

³⁶ Марунчак М. До організаційних початків... С. 18.

³⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 58, арк. 107 зв.

За таких обставин митрополит С. Сембратович звернувся до президії Галицького намісництва за фінансовою допомогою для емігрантів, оскільки їм (емігрантам – С. К., І. Ф.) “[...] загрожує моральна смерть”³⁸. З листів Митрополита також видно, що емігранти жили в надзвичайно важких матеріальних умовах і не могли утримувати церкву і священників³⁹.

У 1898 р. з Канади до Європи відряджено єпископа провінції Саскачеван Альберта Паскаля, котрий відвідав Відень, Львів, Рим. В Галичині він намагався знайти греко-католицьких священників, бажаючих виїхати на місійну працю до Канади. Він також прагнув відшукати джерела фінансування будівництва греко-католицької церкви у Вінніпезі⁴⁰. Однак місія А. Паскаля закінчилася безрезультатно, якщо не рахувати, що перемиський єпископ Константин Чехович переказав на будівництво вказаної церкви 200 корон⁴¹. Зрештою, очікувати чогось більшого від поїздки А. Паскаля було не варто, оскільки у серпні 1898 р. помер митрополит С. Сембратович⁴². Результати його діяльності в еміграційному питанні були незначними: два священники в Канаді (Нестор Дмитрів, Павло Тимкевич)⁴³, 10 священників у США⁴⁴, один священник в Бразилії (Никон Роздольський) і цілковита відсутність греко-католицького духовенства в Аргентині⁴⁵. Однак найголовнішим було те, що греко-католицька ієрархія не зуміла виробити конструктивної позиції в еміграційному питанні.

Після смерті С. Сембратовича Галицьким митрополитом у січні 1899 р. австрійський цісар Франц Йосиф І номінував станіславівського єпископа Юліана Сас Куїловського⁴⁶. Трохи згодом (лютий 1899 р.) станіславівським єпископом призначено графа Андрея Шептицького⁴⁷.

Тим часом релігійне становище українських емігрантів за океаном продовжувало ускладнюватися. “Якщо в користь русинів відповідні кроки в короткі часі переведені не будуть, заходить оправдана обава, що всі виречуться католицької віри”⁴⁸, – інформував Апостольську столицю черговий посланець канадського католицького єпископату Августин Дентевілл. Він прибув у червні 1900 р. до Європи разом з генеральним вікарієм Альбертської римо-католицької

³⁸ ЦДДА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2487, арк. 32.

³⁹ ЦДДА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2487, арк. 32 зв.

⁴⁰ ЦДДА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2487, арк. 38.

⁴¹ *Казимира Б.* Митрополит Андрей Шептицький та канадійські українці / Б. Казимира. Торонто, 1955. С. 99.

⁴² Діло. 1898. 5 серпня.

⁴³ Свобода. 1903. 16 липня; *Казимира Б.* Перші осяги (Духовна опіка над українцями в Канаді) / Б. Казимира. Йорктон, 1956. С. 6.

⁴⁴ *Лужницький Г.* Єпископ-піонер Кир Сотер з Оргинич Оргинський... С. 50.

⁴⁵ *Бурко В.* Отці Василіяни в Бразилії / В. Бурко. Прудентопіль, 1984. С. 5.

⁴⁶ Діло. 1899. 23 січня.

⁴⁷ *Баран С.* Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність / С. Баран. Мюнхен, 1947. С. 12.

⁴⁸ ЦДДА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2487, арк. 57 зв.

епархії Альбертом Лякомбом⁴⁹. Під їхнім впливом австро-угорський посол у Ватикані Фрідріх Ревертера розпочав консультації з відповідними чинниками в Римі на предмет номінації двох асистентів до справ греко-католицького обряду у Канаді та США при Апостольських делегатурах у цих країнах⁵⁰. Як наслідок, тимчасовий адміністратор Галицької митрополії, папський прелат Андрій Білецький (митрополит Ю. Куїловський помер 4 серпня 1900 р.) за порозумінням зі станіславівським владикою А. Шептицьким і перемиським єпископом К. Чеховичем, запропонував відрядити до Канади професора Руської колегії в Римі, священника Василя Левицького (вільно володів французькою мовою), а до США – адміністратора Стрийського деканату Амброзія Полянського (впродовж 1893–1894 рр. душпастирював у Піттсбурзі (США) і володів англійською мовою)⁵¹. Щодо коштів на утримання обох священників, то у Відні на це виділяли 20 тис. корон щорічно⁵². Інша справа, що до їхнього виїзду за океан, через незадовільний стан здоров'я, не дійшло⁵³.

В часі європейської подорожі А. Лякомб був на аудієнції у австрійського цісаря Франца Йосифа I, а той порекомендував йому зустрітися у Станіславові з владикою Андреем Шептицьким⁵⁴, котрого 31 жовтня 1900 р. призначено Галицьким митрополитом⁵⁵. Зміст розмови А. Лякомба і А. Шептицького засвідчив значне зацікавлення останнього еміграційною проблематикою. Він навіть планував відвідати українські поселення в Канаді. Однак, до реалізації цього задуму тоді не дійшло⁵⁶. Зрештою, Станіславівський владика був добре поінформований про релігійну ситуацію серед канадських українців єпископом із м. Сент-Альберт (провінція Альберта) Емілем Ле'алем, котрого вважають одним з найбільших прихильників українства серед католицького єпископату Канади⁵⁷.

Із вступом А. Шептицького у 1901 р. на Галицьку митрополичу кафедру питання еміграції поступово стає в центрі уваги греко-католицького духовенства⁵⁸. На переконання митрополита Андрея:

⁴⁹ Казимира Б. Перші осяги... С. 12.

⁵⁰ Zikba A. Ukraïncy w Kanadzie wobec Polakow i Polski (1914–1939). Krakow, 1998. S. 44.

⁵¹ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2487, арк. 63.

⁵² ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2487, арк. 69.

⁵³ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 2688, арк. 25.

⁵⁴ Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність // Церква і церковна єдність. Документи і Матеріали. 1899–1994. Львів, 1995. Т. 1. С. 27.

⁵⁵ Цигельський Л. Митрополит Андрій Шептицький. Короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності / Л. Цигельський. Філадельфія, 1937. С. 15.

⁵⁶ Пастирське послання Митрополита Андрея Русинам, осілим у Канаді // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання. 1899–1914. Львів, 2007. Т. 1. С. 240.

⁵⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 800, арк. 54 зв.

⁵⁸ Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність // Церква і церковна єдність. Документи і Матеріали. 1899–1994. Львів, 1995. Т. 1. С. 27.

[...] еміграція, розумно і планоно ведена, навіть може бути дуже корисна, але лихо в тім, що нездорова і нехоронена еміграція зарібкова є причиною, що наші парохіяне, не доробившись нічого, вертають бідні і зіпсуті морально до парохії назад і, не маючи вже нічого до страчення, стають крайньо нездоровим елементом громади, сходять на апостолів заграничного зопсутя і недобровольних агентів дальшої хоробливої еміграції [...]⁵⁹.

Відповідно, щоб душпастирська опіка над емігрантами була ефективною, вона мала набути комплексного характеру і бути в центрі уваги усього духовенства. Така постановка питання була цілком виправданою, оскільки на час приходу Андрея Шептицького на Галицьку митрополічу кафедру до постійно зростаючого переселення у США, Канаду, Бразилію та Аргентину додалася сезонна еміграція до Німеччини. У 1900 р. на заробітках у німецьких землях перебувало 9 494 галицьких українців⁶⁰. За таких обставин нехтування еміграцією могло мати непередбачувані наслідки. Однак, перш за все, необхідно було викоринити у свідомості священників негативне ставлення до еміграції та усунути такі явища, як відмова емігрантам перед виїздом у святій сповіді та святому причасті, непомірно високі оплати за надання емігрантам метрик та метрикальних витягів⁶¹. З цього приводу церковна преса повідомляла:

В самих починах духовенство наше чулося оправданим заняти становисько противне еміграції і спиняти її можливими чесними способами, але показалося, що є безсильним супроти сеї елементарної струї; то ж належиться з тим погодитися і поступати як слід по-Божому і людски⁶².

У Пастирському посланні “Пам’ятка для руських робітників в Німеччині, Франції, Сполучених Державах, Канаді, Бразилії і Аргентині” Митрополит відзначав:

За границею маєте можливість і нагоду просвітитися; научитися не одного хосенного і вертати домів з просвітою і культурою, котру опісля можете браттям, що дома лишилися, свому народови передати. Бачте лишень, щобсьєте дійсно лишень добро принесли. Умійте розрізнити здорове зерно від полови; принимайте добрий примір чужих, а відкидайте лихий⁶³.

Підготовка населення до еміграції започатковувала увесь процес душпастирського опікунства. З цього приводу у посланні Галицького Єпископату від 31 березня 1910 р. відзначалося: “[...] ми [...] зарядили, щоби Всеч[есні] Отці-парохи совісно, під св[ятим] послухом канонічним, занималися своїми

⁵⁹ Львфвско-Архієпархіальны Відомости. 1911. 15 мая.

⁶⁰ Качараба С., Рожик М. Українська еміграція... С. 97.

⁶¹ Емігрант. 1914. Марець.

⁶² Львфвско-Архієпархіальны Відомости. 1911. 25 лютого.

⁶³ Пастирське послання Митрополита Андрея. Пам’ятка для руських робітників в Німеччині, Франції, Сполучених Державах, Канаді, Бразилії і Аргентині // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання. 1899–1914. Львів, 2007, Т. 1. С. 816.

емігрантами і приготовляли їх між іншими через відбирання публічного приречення, що від віри своєї католицької ніколи не відступлять”⁶⁴. На виконання цього розпорядження передбачалося:

1) В часі зимових місяців, коли емігранти по найбільшій частині є дома, кожний душпастир повинен виголосити для них в церкві в часі вечірні цикл проповідей на теми: “О католицькій вірі”; 2) Рівночасно душпастир повинен чи то через дяка, чи кого іншого, розвідати про тих, котрі на весну задумують виїхати на роботу, і постаратися о їх точний список, а також о адреси робітників, що їх поведуть на роботу; 3) На весну, коли робітники вже вибираються на роботу, треба в намірі робітника відправити торжественну Службу Божу [...]”⁶⁵.

Окрім вищевказаного кожному священику рекомендовано вести книгу обліку емігрантів, “[...] яка давала би йому в кожному часі ясний перегляд вірних, остаючих за границями парохії, а також образ їх морально-релігійного життя”⁶⁶.

Окрім вказаних заходів галицьке духовенство було зобов’язане обговорювати еміграційні проблеми на деканальних соборчиках, які, як відомо, стали традиційними з початком ХХ ст.⁶⁷. До участі в них мала бути залучена значна частина духовенства. Тим самим еміграція ставала однією з важливих проблем церковного і громадського життя. Окремо варто наголосити на тому, що з числа священиків на вказаних соборчиках обирали еміграційних референтів. До їхніх обов’язків, зокрема входило:

[...] провадити на соборчику наради над опікою емігрантів, і зібрати від всіх кондеканальних Отців статистику еміграції з їх сіл, і по соборчику зіставити статистику еміграції з деканату в двох напрямках: 1) який є стан еміграції в поодиноких парохіях і цілому деканаті; куди виїмаються; 2) що зроблено і що заряджено зробити через поодиноких і спільно на соборчику для несення помочи емігрантам в справах релігійно-моральних. Кожний Всеч[есний] Отець Душпастир має вести виказ виїмаючих з його парохії: осіб – до Прус, осіб – до Америки і інших країв, і ту статистику передати на соборчику референтови справ еміграційних, котрий по зіставленню пересилає її впрост до Ординаріяту. В актах соборчика має бути справоздане (звіт – С. К., І. Ф.), що на соборчику в справі несення помочи емігрантам зроблено”⁶⁸.

У душпастирській опіці над емігрантами ієрархія Греко-католицької церкви важливого значення надавала еміграційній статистиці. Згідно із розпорядження митрополита А. Шептицького від 15 травня 1911 р. вона мала включати наступні рубрики: 1) емігранти до Німеччини, Америки, Канади, Бразилії і інших країв; 2) ім’я, прізвище; 3) сам чи з родиною; 4) на стале чи на час; 5) чи приступав до

⁶⁴ Львівсько-Архієпархіяльні Відомости. 1911. 15 мая.

⁶⁵ Емігрант. 1914. Марець.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Львівсько-Архієпархіяльні Відомости. 1896. 30 червня.

⁶⁸ Львівсько-Архієпархіяльні Відомости. 1896. 15 мая.

Святих Тайн і чи зложив приречене; 6) вернув в якому стані; 7) місце перебування; 8) чи взяв метрики⁶⁹. Статистичні інформації щорічно до 15 грудня еміграційні референти подавали Митрополичому Ординаріату⁷⁰.

Окрім цього важливе значення мала переписка священників з емігрантами. “Нічого не є в силі так успішно охоронити нашого вірного від зісуття [...], як слова співчуття і потіхи, висказані його духовним вітцем, котрий уже не раз в життю служив йому доброю радою. А коли то слово зістало йому прислане листом, так той лист має для него ту ж саму вартість, що колись для перших християнських громад апостольське послання”⁷¹ – вказувала преса. Ілюстрацією цих слів можуть служити листи священника із с. Фраги Бібрського повіту Івана Кмицикевича, котрий вів переписку з емігрантами впродовж 1897–1912 рр.⁷². Однак загалом греко-католицьке духовенство не приділяло значної уваги листовному спілкуванню з емігрантами. Як повідомляв редактор “Емігранта” М. Щепанюк із 63 місцевостей у Сілезії, де працювало 1834 галицьких заробітчанин, жоден не отримувал листів від свого пароха⁷³.

Важливою функцією духовенства в часі підготовки емігрантів до виїзду була протидія агентам німецьких роботодавців та мореплавних компаній. З цього приводу у розпорядженні митрополита А. Шептицького від 15 травня 1911 р. відзначалося:

Еміграція наша заскочила державу, бо держава, що до тепер не управилила опіки над емігрантами, заскочила і нас, бо коли сотки тисяч нашого народу шукає ліпшої долі за границями і за морем, нема у нас стремління до несення відповідної помочи і опіки тим нещасним нашим землякам. Скористали з того всякого рода агенти, і они одні взяли по наших селах опіку емігрантів в свій монополь і гонять людей з дому безлично пересадними обіцянками, а відтак ще їх визискують. Коли в селі агенти господарять і людьми торгують – то се і встид, і шкода для народу і села, а передовсім для всіх опікунів села, зосібна для душпастиря⁷⁴.

До цього варто додати, що таємна агентура різними способами заохочувала селян емігрувати, а у випадку потреби навіть проводила їх таємно через кордон великими або малими групами. Це, зокрема, стосувалося емігрантів до Німеччини. На німецькому боці кордону завербовані робітники потрапляли до німецьких агентів, які направляли їх роботодавцям. Сума винагороди агентів за посередництво залежала від попиту на робочу силу і в середньому становила 25–33 марки⁷⁵. У Саксонії були випадки, коли вербувальники отримували від

⁶⁹ Львфвско-Архієпархіальны Вѣдомости. 1912. 26 лютого.

⁷⁰ Львфвско-Архієпархіальны Вѣдомости. 1912. 25 листопада.

⁷¹ Емігрант. 1913. Марець.

⁷² Там само.

⁷³ Емігрант. 1914. Марець.

⁷⁴ Львфвско-Архієпархіальны Вѣдомости. 1911. 15 мая.

⁷⁵ *Вобль К.* Отход на заработки в Германию и русско-германский торговый договор / *К. Вобль* // Труды Юго-Западного отделения Российской экспортной палаты. Киев, 1914. С. 12.

поміщика на початку року 70 марок за особу⁷⁶. Загалом варто наголосити, що греко-католицьке духовенство не змогло належним чином протистояти згубному впливові агентури, а обмежувалося лише рекомендаціями звертатися за порадами до еміграційних товариств⁷⁷.

Практичним кроком у плані організації опіки над емігрантами стало намагання греко-католицької ієрархії заснувати каси взаємодопомоги. Питання про них вперше було підняте Митрополитом Ординаріатом ще у червні 1896 р. Однак, наявні документи не дають підстав стверджувати, чи цей захід мав тоді позитивні наслідки.

З огляду на швидке зростання масштабів сезонної еміграції до Німеччини Митрополит Ординаріат порушив це питання у черговий раз. З цього приводу у розпорядженні митрополита А. Шептицького від 28 жовтня 1911 р. наголошувалося:

На цілі духовної помочи для переселенців місійні і видаванне відповідних поучувань заряджуємо, щоби в кожній парохії на празник Благовіщення Преч[истої] Диви був з відповідною промовою відспіваний соборний акафіст до Преч[истої] Диви-путеводительки на інтенцію наших нещасливих емігрантів і була заряджена складка по церквах, а лепти належить передати на соборчику референтови справ еміграційних, щоби разом переслав до Ординаріату. Виказ жертв буде все оголошений в Відомостях. Такі складки мають всі народи, дбаючі про своїх земляків-емігрантів, і з них мають десятки тисяч на утримування сталих місіонерів для них на чужині⁷⁸.

Трохи згодом дату проведення збірки було перенесено на один із святкових днів від Різдва Христового до Богоявлення, тобто після повернення сезонних емігрантів з Німеччини. Результатом цих заходів стало видання у Львові 1912 р. заходами Товариства святого Рафаїла уже згадуваної "Пам'ятки для руських робітників в Німеччині, Франції, Сполучених Державах, Канаді, Бразилії і Аргентині", авторства митрополита А. Шептицького. На її сторінках окрім повчань про умови праці на еміграції, способів використання зароблених коштів містився виклад християнських обов'язків і тексти щоденних молитов. Про популярність цієї книги свідчить її друге видання у 1914 р.⁷⁹

Окремо варто наголосити на тому, що на початку ХХ ст. греко-католицьке духовенство брало активну участь у товариствах опіки над емігрантами, зокрема у заснованому 1901 р. Паранському комітеті для опіки над українськими емігрантами в Бразилії. До складу його керівництва входили: катехит і радник митрополитської консисторії Теодозій Лежигубський, директор Кредитного

⁷⁶ Рубинштейн Е. Политика германского империализма в западных польских землях / Е. Рубинштейн. Москва, 1953. С. 129.

⁷⁷ Емігрант. 1911. Цвітень.

⁷⁸ Львівсько-Архієпархіальны Відомости. 1911. 24 листопада.

⁷⁹ Bakalarz J. Opieka duszpasterska nad emigrantami z diecezji przemyskiej obrzędku grzekokatolckiego w latach 1890–1914 / J. Bakalarz // Biuletyn polonijny [w:] Collectanea Theologica, 1982. № 3. S. 160.

товариства урядовців і священників Григорій Грозан, відомий галицький церковний діяч і письменник Євген Гузар та інші. Головою Паранського комітету був Тит Ревакович, котрий тісно співпрацював з ієрархією греко-католицької церкви взагалі та митрополитом Андреем Шептицьким, зокрема⁸⁰. Попри значні завдання, які ставив перед собою Паранський комітет, він не переріс у значну еміграційну інституцію. Цілком інакше виглядала ситуація із заснованим у березні 1907 р. Товариством св. Рафаїла для охорони руських емігрантів з Галичини і Буковини, як філії загальноавстрійського товариства під такою ж назвою (останнє входило до складу загальноєвропейського Товариства св. Рафаїла з центральною садибою у м. Майнц)⁸¹. Ініціаторами його утворення був ряд відомих церковних діячів, таких як Йосиф Боцян, Никита Будка, Володимир Ганицький, Йосиф Жук та інші⁸². З нагоди заснування товариства Греко-Католицький Митрополичий Ординаріат оприлюднив спеціальне звернення, де, зокрема, відзначалося:

[...] визнаючи хосенність такого товариства, (Митрополичий Ординаріат – С.К.) препоручає його гарячо всім всечесним урядам парохіяльним і всім щирим прихильникам руського народу, завзиваючи їх, щоби вступали в його члени і у всіх справах еміграційних відносилися з повним довірям до нього⁸³.

На перших загальних зборах Товариства обрано його Виділ у складі 15 осіб, який очолював Т. Ревакович⁸⁴. Він беззмінно обіймав цю посаду до 1914 р. Заступником голови обрано ректора Духовної семінарії Й. Жука⁸⁵, скарбником – Н. Будку. Фінансовий стан організації контролювала ревізійна комісія до складу якої входили священники Василь Лициняк та Й. Боцян⁸⁶. З березня 1910 р. Товариство почало видавати газету “Емігрант”. Її засновником і першим редактором був префект духовної семінарії у Львові Н. Будка⁸⁷, а після його призначення у 1912 р. греко-католицьким єпископом для українців Канади, редакцію очолив священник Микола Щепанюк⁸⁸. До цього варто додати, що діяльність Товариства св. Рафаїла, значною мірою спричинилася до перетворення еміграції на об’єкт громадського зацікавлення.

⁸⁰ ЦДІА України у м. Львові. Ф. 664 (Ревакович Тит – радник Крайового суду у Львові), оп. 1, спр. 4, арк.1 зв.

⁸¹ *Zikba A.* Ukraïssy w Kanadzie... S. 44.

⁸² Нива. 1908. 15 червня.

⁸³ Львівсько-Архієпархіальны Відомости. 1907. 5 мая.

⁸⁴ Див.: *Мудрий М.* “Згадки з життя свого і своєї родини”. Спогади Тита Реваковича як джерело до історії Галичини ХІХ ст. / М. Мудрий // Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці історично-філософської секції. Львів, 2006. Т. ССІІ. С. 708–762.

⁸⁵ Див.: *Глистюк Я.* Від Бохенського до Боцяна: ректори Генеральної Греко-католицької семінарії у Львові (1848–1914) / Я. Глистюк // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2003. Вип. 38. С. 148–170.

⁸⁶ Діло. 1907. 1 цвітня.

⁸⁷ *Бала О.* Перший Український єпископ Канади Кир Никита Будка. В сороколітній ювілей онування українсько-католицької ієрархії в Канаді / О. Бала. Вінніпег, 1952. С. 11.

⁸⁸ Емігрант. 1914. Май.

Загалом, у ставленні до еміграції, Греко-католицька церква пройшла тривалий період еволюції. Майже цілковите несприйняття еміграційного руху на початковому етапі, поступово змінилося його визнанням як доконаного факту. Як наслідок, духовенство під проводом Митрополита А. Шептицького докладало значних зусиль для організації опіки над емігрантами, вело значну інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, протидіяло впливам агентів мореплавних компаній. Усе це певною мірою впливало на перебіг, масштаби та напрями еміграції.

**GREEK-CATHOLIC CHURCH IN ATTITUDE TOWARD UKRAINIAN
EMIGRATION FROM GALICIA IN THE END OF THE XIXth – THE
EARLY XXth CENTURIES**

Stepan KACHARABA, Iryna FRANKIV
The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Modern and Contemporary History of Foreign Countries
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

A Greek-Catholic Church in attitude toward emigration passed the protracted period of evolution. Almost complete unperception of emigrant motion on the initial stage gradually changed his confession as a perfect fact. As a result, clergy under the direction of metropolitan Andrey Sheptytsky gave report considerable efforts for organization of guardianship above emigrants, conducted considerable informative work among a population, counteracted to influences of agents of the navigated companies. It up to a point influenced on motion, scales and directions of emigration.

Key words: Galicia, Greek-Catholic Church, Ukrainian emigration.

**ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКАЯ ЦЕРКОВЬ В ОТНОШЕНИИ К
УКРАИНСКОЙ ЭМИГРАЦИИ ИЗ ГАЛИЦИИ
В КОНЦЕ XIX – В НАЧАЛЕ XX СТ.**

Степан КАЧАРАБА, Ирина ФРАНКИВ
Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра новой и новейшей истории зарубежных стран
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

Греко-католическая церковь в отношении к эмиграции прошла длительный период эволюции. Почти полное невосприятие эмиграционного движения на начальном этапе с временем изменилось его признанием как свершившегося факта. Как следствие, духовенство под руководством митрополита А. Шептицкого докладывало значительных усилий для организации опеки над эмигрантами, вело значительную информационно-

Степан КАЧАРАБА, Ірина ФРАНКІВ

разъяснительную работу среди населения, противодействовало влияниям агентов мореходных компаний. Все это в определенной степени влияло на ход, масштабы и направления эмиграции.

Ключевые слова: Галиция, Греко-католическая церковь, украинская эмиграция.

Стаття надійшла до редколегії 12.03.2011

Прийнята до друку 8.09.2011